

דף נב

'... ור"ש אומר שמונה פונדיונות, שני פונדיונים לדינר' — נקט רבי שמעון 'שמונה פונדיונות' ולא 'ארבע מעות', כדרך שנקטו רבי מאיר ורבי יהודה 'ארבע איסרות' 'ארבע פונדיונות' — משום שהפונדיון היה מטבע רגיל ושימושי (תוס' הרא"ש. ו"כ הרשב"ם בב"ב פז: שהפונדיון היה מטבע מצוי שלא כאיסר. [זוה שיער התנא (בריש קדושין) את הפרוטה באיסרין ולא במצוי, אפשר משום שבא להשמיענו את היחס של פרוטה ואיסר מפני שהוא משתנה — ע"ש בתוס'].)

אף כי נראה שהמעות היו מצויות ביותר, שהרי הכסף הוא מטבע חריף ביותר, וכשדיבר התנא על מעות, אמר (לעיל מט: ולהלן נה.) 'ארבעה כסף' סתם ולא הוצרך לפרש איזה מטבע. והטעם כפי הנראה מפני שהמעה היא השימושית ביותר [והרא"ש כתב שם לפי שהיא מטבע כסף המנימלית, לכך נקט 'כסף' סתם. אך אין כן דעת רש"י]. ומסתבר שלכך נקט התנא לשער שיעור אונאה במעה דוקא ולא בכל מטבע אחרת. וכיוצא בזה כתב הרמב"ן (רפ"ה) שלכך נקטו בגמרא (שם) דוגמא במעה, מפני שהיו רגילים בה. גם אפשר שלכך נקראים המטבעות בכללותן 'מעות', מפני שהמעה היא המטבע הנפוצה.

אכן לפי מה שאמרו (לעיל מד:) שבמקום שפרוטות הנחושות הולכות, חריפות הן יותר מן הכסף, י"ל שכן גם הפונדיון, במקום שהיה מהלך הוא מצוי מן המעה.

ובתוס' שלפנינו הסבירו שרבי שמעון נקט אותה מטבע שנקט ר' יהודה. ולדבריהם צ"ב מדוע ר"י שינה ממטבע דר"מ. ואולי אפשר, לפי שמצינו (בקדושין יב) שהיה זמן שהאיסרין הוולו ואילו הדינר והפרוטה נשארו בערכם, ואפשר שהפונדיון גם הוא עמד כשהיה ולא נשתנה בשינוי האיסר, ולכן נקט ר' יהודה למדוד בפונדיון שנשאר קבוע ביחס לדינר, שלא כאיסרין שנשתנו.

ושמא האיסר והפונדיון לא היו עשויים מאותה מתכת ולכך יחס הערך ביניהם משתנה לפי ערך המתכות השונות 'ע' ירושלמי קדושין דף ד). ואמנם לדברי הרא"ש שניהם עשויים נחושת [ודלא כרש"י (להלן נה. ריש קדושין וכתובות קי:)] שהאיסר של כסף]. ואעפ"כ יתכן שהיחס ביניהם לא היה קבוע מסיבות שונות).

'בכפרים — עד ערבי שבתות' — שעד אז תולים שהוציאה בשוק (ע' תוספתא פ"ג ורש"י). ואפילו הוא עשיר ויש לו מעות אחרות להוציא, יש להניח שיותר טוב לו להוציא אותם מטבעות שקיבל עתה [והוצאה זו תשמש לו כמבחן על טיבן] ולהשאיר בידו את המעות שהן ודאי טובות (עפ"י פרישה חו"מ רכז).

'אסור לקיימו' — רש"י ותוס' (ור"ש משאנך — כלים יז, ב) פרשו: משום חשש אונאה, שמא ישתמש בו למקח וממכר. ואולם הרמב"ם מפרש שמא ישתמש בו למשקל כאילו היה סלע שלמה, ונמצא עובר על הכתוב לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן... — אבל בפחות מכדי אונאה לא חששו — אם משום שגזרה רחוקה היא ולא חששו להפסד מועט, אם משום שאין דרך בני אדם להפוך את המטבע למשקולת בחסרון כזה (פני יהושע).

מה שתמה על פרש"י שלא מצינו בשום מקום שאסור לקיים בביתו דבר שאפשר לבוא בו לידי רמאות — תימה, והלא גמרא ערוכה היא (בכתובות יט.) 'אם און בידך הרחיקהו' — זה שטר אמנה ופסים, 'ואל תשכן באהלך עולה' — זה שטר פרוע. ואמנם שם אין לו הפסד באיבודם, אך שפיר מצינו לומר שחכמים אסרו את הדבר, שהרי אם ידא מותר לקיימם, היא השוק מלא במטבעות חסרות ומלאה הארץ חמס.

'פחתה סלע יותר מכדי אונאה איסר — אסור. אמר ליה רבא אי הכי אפילו משהו נמי...'. — לפרש"י משמע שלאביי אין איסור להוציאה אם לא נפחתה מכדי אונאה איסר. והתוס' תמחו על טעם הדבר, הלא יש בה אונאה וכיצד מותר להוציאה. ונראה שלדעת רש"י אפילו פחתה כדי אונאה, שאר אנשים מלבד בעלי נפש רעה מקבלים אותה כסלע יפה, והרי היא נסחרת ע"י הדחק, הלכך אין בזה איסור 'לא תונו'.

וכן מראים דברי הרמב"ם (מעשר שני ד,ט) שכתב סלע שחסרה כדי אונאה, מחלל עליה לכתחילה מעשר שני בשוויה המלא (וכן היא שיטת הריב"ן בתוס' בע"ב. והתוס' הקשו על טעמו, וכדבריהם כאן). ומבואר טעמו, משום שסתם אנשים מקבלים אותה כסלע אעפ"י שחסרה שתות.

'אלא אמר רבא: פחתה סלע איסר לדינר — אסור, וסתמא כר"מ' — נחלקו הפירושים על איזה איסור מדובר כאן, אם על השהייתם וקיומם, שכל שיש חסרון בכדי אונאה — אסור לקיימו, וכדעת רב הונא להלן. או רק על השימוש בה, והיינו איסור 'לא תונו' גופא (ע' רי"ף ר"א"ש ועוד).

'סלע שנפסלה והתקינה שיהא שוקל בה משקלות — טמאה. עד כמה תיפחת ויהא רשאי לקיימה...'. — אין לפרש 'סלע שנפסלה' — שנפחתה, שהרי אסור לקיימה ולשקול בה. אלא 'נפסלה' היינו כמשמעות הרגילה, פסלתו מלכות או מדינה. והדין האחרון לא קאי על 'סלע שנפסלה' אלא על סלע כשרה שנפחתה, שהרי בשנפסלה אין חשש לקיימה. ומהקשר הדברים יש לשמוע שסלע שנפחתה אסור לשקול בה משקלות, כדלהלן.

'אמר רב הונא: פחות מכן — יקוץ, יתר על כן — יקוץ' — סובר ש'פחות מכן' דקתני — יש לו שתי משמעויות, או שהיא חסרה יותר ויש בה פחות משקל, או שהחסרון הוא פחות מכן, שיש בה יותר משקל (ריטב"א).

(ע"ב) 'לא, יתירה, דאכתי לא פחתה בכדי אונאתה — מוכרה בשויה' — כתבו הראשונים (עתוס' ר"א"ש ורמב"ן) שמטבע שחסרונה פחות מכדי אונאה, כל אחד כשיטתו — מותר לכתחילה להשתמש בה כמטבע יפה, כיון שהמטבע מקובלת ועוברת לסוחר. [אף כי ישנם אנשים שמדקדקים בדבר — עתוס'].

ואולם שאר אונאת חפצים שאין בה כדי שתות — נסתפק הרא"ש ז"ל האם מותר הדבר לכתחילה, כיון שיש על כך מחילה מראש [וחסר ויתר בשיעור זה, עדיין בכלל מחירו של החפץ], או שמא הזהירה תורה על אונאת חבירו בכל דבר שיש בו שיווי ממון, אלא שאמרו חכמים שעד שתות הרי זו מחילה, שכן דרך העולם למחול טעותם. 'יירא שמים יצא ידי כולם' (לשון הרא"ש. ופרש הסמ"ע (רכז) שגם בדיעבד שארע שאינה את חברו בפחות משתות — יחזיר למתאנה את ההפרש).

ועיין בספר החינוך (שלו) שחכמים התירו אף לכתחילה (וע"ש במנחת חינוך). ואילו הרמב"ן בפירוש התורה (בהר) כתב שאסור הדבר, ועובר בלאו דלא תונו. (וכ"כ בתשב"ץ ח"ג קנא. וכן נקט כאן המהרש"א בדעת רש"י. ואילו בפני יהושע צידד בדעת רש"י שמוותר. ועע"ש. וע"ע בספר הכתב והקבלה — בהר כה, יד).

'מיתבי: עד כמה תיפחת ויהא רשאי לקיימה בסלע עד שקל...'. — לא הקשה מהמשנה עצמה (בבב"ב, יז, ב) שאנו עוסקין בה, שכתוב בהדיא 'עד כמה תיפחת ויהא רשאי לקיימה, לסלע' — שני

דינרים. פחות מכאן — יקויץ' (ואכן יש שלא גורסים שם 'עד'. ע' בראשונים); — לפי שיש לפרש שנפחתה בבת אחת לשני דינרים. ו'פחות מכאן' — פירושו: אם לא נפחתה עד כדי כך אלא רק מעט — יקויץ' — יחתכנה עד שתגיע לכדי שני דינרים. אבל בברייתא דקתני 'עד כמה תיפחת... בסלע עד שקל... משמעות הלשון מורה לכאורה שנפחת מעט מעט, ומזה הוכיח שמותר לקיימו (פני יהושע).

וכך ודאי יש לפרש לרב הונא לפי המסקנא, שאל"כ קשה מהו 'פחות מכאן', ישמיענו חידוש גדול יותר, שאפילו יתר על כן יקויץ' — אלא ודאי זהו פירוש 'פחות מכאן', שלא נפחת כל כך אלא פחות. ואפשר גם לשמוע 'פחות' — שנשאר פחות, ונקט לשון המשתמעת לשתי פנים, כדרך רז"ל בכמה מקומות [ע' בספר 'עיונים בדברי חז"ל ובלשונם' לר"ח ארנטרוי ז"ל], ע"ד 'אחת דבר א' שתיים זו שמעתי'. וכן מפורש בריטב"א כנ"ל.

'לא קשיא, כאן באמצע כאן מן הצד' — לפי פרוש רש"י 'אמצע' ו'צד' מתייחסים למקום הנקב. [ולא על מקום הפגימה — ע' ברי"ף ועוד]. וצריך באור הלשון 'ולא יקבנה... אלא או ישחוק או יתוך או יקויץ' והלא אפשר גם בנקיבה מן האמצע? ויש לדחוק שבמקומו של התנא לא היו משתמשים לענידה אלא בנקב מן הצד, וכשאמר 'לא יתלנה...' היינו כדרך שעושים באותו מקום, ושם אכן אין לו תקנה אלא בהתכה וכו'.

זולתה דמקבלה מיניה תרעומת תיהוי ליה' — בתמיהה (חכמת שלמה).

'זהני מילי הוא דסגי להו' — פירוש, שיוצאים בהוצאה (סגי' — לשון הילוך, וכדלעיל (בע"א) 'דלא סגי' — שאינה יוצאת. וכן לעיל מד: ועוד. וכיו"ב להלן סד. 'וקא אזלי עשרה קרי בני זרתא' וכיו"ב להלן סה. ועוד) על ידי הדחק (רי"ף ורא"ש).

— שיטת הרמב"ם (מכירה יב,ב) שכל הנאמר במשנה, דוקא בזמן שהמטבע יוצאת על ידי הדחק, אבל בשאינה יוצאת כלל — חייב מן הדין להחזיר אפילו לאחר י"ב חדש, ולא ממידת חסידות. [ולדעתו מה שאמרו 'הני מילי הוא דסגי להו' מתייחס על הכל. ומכאן מקור דבריו (ע' ב"ח חו"מ רכז). עוד אפשר שלמד כן מן הסיפא, 'ונתנה למעשר שני ואינו חושש' — משמע מפשט הדברים שעל הסלע המוזכר קודם לכן קאי. וקשה, כשחסרה בכדי אונאה מדוע נותנה למעשר-שני? אלא ודאי מדובר שיכול להוציאה ע"י הדחק. ואולם הרא"ש מפרש בפחות מכדי אונאה, ומשמע שלשיטתו מדובר גם כשאי אפשר להוציאה כלל (תרומת הכרי רכז). ויש מן הפוסקים שכתב לאידך גיסא: כל שאין יוצאת כלל, אף מידת חסידות להחזירה אין כאן (סמ"ע רכז, בדעת השו"ע. וע' בט"ז).

'אמר חזקיה: מעשר שני שאין בו שוה פרוטה, אומר הוא וחומשו מחולל על מעות הראשונות, לפי שאי אפשר לו לאדם לצמצם מעותיו' — הרמב"ן (גג). מפרש שחזקיה משמיענו כמה דברים; אחד, שמעשר שאין בו שוה פרוטה הריהו מצטרף עם מעשר אחר, ואפילו עם מה שנתחלל על מטבע אחר — הלכך ניתן לפדותו על מטבע שחיללו עליה מעשר. ועוד משמיענו שאין דרך אדם לצמצם מעותיו, ושאותו מותר שבמעות אין דעתו של אדם להתפיסו במעשר אלא חולין הוא בידו ויכול לחלל עליו.

הרמב"ן קישר בין צירוף המעשר עם פירות אחרים להיותם יחד שוה פרוטה, לדין חילול על מעות הראשונות, ותרוויהו אשמעינן חזקיה. ע"ש. ומבואר מדבריו שגם בדין האחרון משום צירוף אתינן עלה, ומשמע שדין תורה הוא, כמו בצירוף פירות. ואלם בתורא"ש (להלן נג): נקט שמהתורה אין בו דין פדיון כלל, ומדרבנן פודים אותו על כסף שיש בו מעשר שוה פרוטה. [והריטב"א תמה על כך, מי איכא מידי דמדאורייתא קדוש ורבנן עשאוהו חולין. ונראה שדעת הרא"ש כהראב"ד (ע' שטמ"ק) שמעש"ש שאינו שוה פרוטה אינו קדוש אלא מדרבנן, וכן דעת הרמב"ם וכדלהלן].
ואם תאמר, להרמב"ן שמהתורה הוא טעון פדיון, מה טעם אי אפשר לחללו על שוה פרוטה, הלא אין אונאה לחילול, כדאמר שמואל (נז) הקדש שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה מחולל, והוא הדין איפכא (כמבואר להלן נד. וברש"י). ולכאורה הוא הדין במעשר [וכ"כ הרמב"ן להלן שמחלל פירות מעשר פרוטה ומחצה על שתי פרוטות. ואלם הרמב"ם (מעש"ש ה,ו), כתב עפ"י הירושלמי, שהפודה מעשר ביותר על דמיו, לא נתפסה התוספת למעשר. ושמה כיון שההפרש פחות מש"פ — חל. וצ"ע].

וי"ל שפחות מש"פ אינו חשוב ממון לחללו על שוה פרוטה. וכן מפורש בריטב"א להלן.
ואפשר לפי"ז שבדוקא נקט שמואל 'שחיללו על שוה פרוטה' אבל לא על פחות — שאין פדיון חל על דבר שאינו ממון (שו"ר שצדד כן במנחת חינוך שנג,ג. וע"ש יא,יד; תעג,ז. וכן דייק הגר"מ זעמבא (סי' ל) מדברי הרמב"ם בהל' מעילה ז,ו. וע' גם בקהלות יעקב זרעים כב,א). וכן משמע בערכין כו. דבעינן 'כסף' או 'שוה כסף' לפדיון הקדש [ולדעה אחת צריך שיהא בחומשו שוה פרוטה, ואם לאו אין פודים], הא פחות משהו פרוטה אי אפשר לחלל עליו.

לפי שאי אפשר לו לאדם לצמצם מעותיו' — פירש הרא"ש בתוספותיו (נג. ד"ה חצי), לא שלא יוכל לצמצם כלל אמר, אלא שאי אפשר לצמצם בהשערת ערך הכרי בלא טורח, הלכך אין אדם רוצה לטרוח, ומשער מאומד ומוסיף מעות. אבל במקום שהוא מחלל מעט פירות על פרוטות, יכול לשער שיהא המעשר כשיעור הפרוטות, ודי בשיעור — כי לא ניתנה תורה למלאכי השרת.

*

'אמר רבא: מאן תנא טלית רבי שמעון היא. אביי אמר טלית עד שתות מחיל איניש...' — כאן העמיד רבא משנתנו כחד תנא ואילו אביי חילק בין הנידונים ונמנע מלהעמיד בפלוגתא. ולהלן בע"ב מצינו שהעמיד אביי מתני' באוקימתא, ורבא חילק בין הנידונים ונמנע מלהעמיד באוקימתא. ואם כי יש לפרש בפשוטו שנחלקו על עצם הסברא לחלק בכל אחד מן הנידונים, ואין הדברים קשורים זל"ז, מ"מ אין מן הנמנע מלראות כאן שהלכו אביי רבא כשיטתם במקומות רבים (כפי שצוין בסוטה ח:), שאביי מעדיף העמדה באוקימתא ולא במחלוקת תנאים, ורבא מעדיף העמדה בפלוגתא ולא באוקימתא. אף כאן העדיף רבא להעמיד בפלוגתא על פני חילוק, מה שלא עשה כן באוקימתא. ואביי להפך, העדיף החילוק על הפלוגתא אבל לא על האוקימתא.
וכן להלן בסמוך העמיד רבא הברייתא ד'פחות מכן איסור אסור' כרבי מאיר, דלא אביי שפירשה לכולי עלמא. [ולעיל נא: שאביי העמיד מחלוקת רב ושמואל במחלוקת תנאים, ורבא חילק בין הנידונים, אין צריך לומר שהחליפו שיטותיהם — שכבר באר הרמב"ן ועוד ראשונים שרבא לא נחלק על אביי רק אמר הדין שיש לחלק בין סתם למפרש. ועוד, אינה דומה העמדת סתם משנה כתנאי למחלוקת אמוראים בפלוגתא דתנאי].

'אמר רב חסדא: מדת חסידות שנו כאן' — כיוצא בזה מצינו לרב חסדא בשני מקומות נוספים שפירש 'מדת חסידות שנו כאן'. אף הוא נתכנה עם רב הונא 'חסידי דבבל' (בתענית כג:). ומצינו (לעיל לג.) שנתענו שניהם ארבעים תעניות על שחשדו וגרמו צער לשעה זה לזה. וכן נקרא הוא ורבה 'רבנן צדיקי' (מו"ק כח:). וכך תיאר רבי יוחנן אותו (בירושלמי סוטה): 'הוא חסד ומילוי [= דבריו] חסד'.